

לגור איתו בסוכה

הטורדנות ההלכתית כחוויה דתית

הגוונים של חג הסוכות בולטים במיוחד על רקע הימים הנוראים שקדמו להם. חודש אלול, ראש השנה, עשרת ימי תשובה ויום הכיפורים משרים על חלל הזמן אווירה של רצינות, של יראה, של קדושה. אלו זמנים בהם אדם עוסק בכובד ראש בתשתיות חייו – מי המלך של עולמו; מי קובע וחורץ את גורלו; באיזה דרכים הוא עצמו בחר ויבחר לפסוע בחייו; האם הוא מסוגל להתנתקות, להתחלה מחדש; האם הוא ראוי לכפרה. מתוך המנגינה הכבדה הזו פורץ לפתע צליל אחר לגמרי – חג שקולו הוא קול ההודיה והרננה, קול זמרתה של שמחת החיים. לאחר תקופה של יראת א-להים, בא תור האהבה הא-להית – "שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני". יד שמאל, המבטאת את הדין, את הימים הנוראים, מובילה אל החסד של יד ימין, אל שמחת אהבת ה'.

האהבה שבין אדם לא-להיו היא הנושא של החג. הלכות החג מבטאות את הדבר על ידי עיצובה של הסוכה בדמות החופה, בה בני זוג חוגגים את נישואיהם. בחופה, בני הזוג חיים לראשונה יחד, כבני זוג, לפחות לשבעה ימים; זהו הבית המשותף הראשון שלהם. בהמשך החיים המשותפים יעברו בני הזוג לבתי קבע, לדירות גדולות ומרווחות יותר, לחיים משפחתיים עמוסים ומלאים – ועם זאת כל בית בו יגורו ינסה לשמר משהו מהחוויה הייחודית של החופה, משהו מהרעננות והרומנטיקה הבראשיתיים של הקשר, משהו מההתרגשות והאהבה של ה'כניסה לחופה', של מעמד כריתת ברית הנישואין.

אותו דבר בדיוק מתרחש בסוכה, בינינו לבין הקב"ה. בסוכה אנו חווים מגע של ממש, נוכחות שכינה. הקב"ה מזמין אותנו לייחד לו דירת ארעי מיוחדת; אנו נענים לו ובאים לשבת בצלו, והוא מצדו עוטפנו בחיבוק נאמן.¹ כל זה על מנת להזכיר לנו את ראשית דרכנו המשותפת, את ההליכה במדבר בעקבות הגאולה ממצרים, וכדי להטמיע את האהבה המיוחדת, החזקה בנוכחותה, גם בשאר ימי החול, במשך השנה כולה. להכניס את הארעיות ואת הבראשיתיות של האהבה אל תוך הקבע, חיי השגרה והחול.

אחד מן הרבדים המרכזיים בהם מופיעה הנוכחות הא-להית בחיינו היומיומיים הוא התביעה ההלכתית. אנו נדרשים לציית להוראות ההלכה במגוון בלתי-מוגבל של תחומים מחיינו, בין אם אלה עניינים רבי חשיבות ובין אם אלה דברים של מה בכך, בין אם אלה החלטות גורליות ובין אם אלה זוטות של ממש. לרוב, את הדברים הגדולים שההלכה מציבה לנו אנו מקבלים ביתר קלות: לנהל חיי מטבח כשרים, לקדש את היום השביעי בשבוע מעבודה ומעשיית מלאכה, לשמור על כללי צניעות מסוימים בחיים החברתיים, וכד'. לעומת זאת, פעמים רבות שהתחושה הקשה יותר של התנגשות ושל מטרד נמצאת דווקא בפגישה עם הקטנוניות ההלכתית. את הערכים הגדולים אנחנו מבינים, בגדול; את קריאות הכיוון הבסיסיות אנחנו מטמיעים בתוכנו, עם החזונות הכוללים אנו מזדהים. אבל קשה, פשוט קשה להבין איך פרט כל כך קטן, כל כך חסר חשיבות, כל כך תמוה, יכול להיות גילום של רצון ה'.

לא תמיד עצם הירידה לפרטים קטנים היא המטרידה. נראה לי שיש פעמים רבות שגם תוכן הסעיפים ההלכתיים קשה; אך אינני מתכוון להתנגשויות העקרוניות באמת, בהן התורה והיהדות מציבים באופן ברור תפישה ערכית מנוגדת לזו בה אנו מחזיקים, אלא למקומות בהם נראה שבתביעה ההלכתית הפרטנית לא בא לידי ביטוי שום

¹ "והנה נודע זה שאמרו ר"ל, כי עיקר הסוכה הם ב' דפנות כהלכתן, וג' אפילו טפח, והוא ענין חיבוק הזרוע הנ"ל, והוא, כשהאדם מחבק את אשתו, הנה היא עומדת פנים בפנים, ואז מתחבבת בזרועו. והנה בזרועו יש בו ג' פרקים... וזהו שנים כהלכתן, ושלישית אפילו טפח." (פרי עץ חיים, שער חג הסוכות, פרק ד)

עיקרון גדול ונשגב. כאן תחושת המועקה היא, במובנים רבים, חזקה יותר – במקום עימות של ויכוח, נוצר חוסר יכולת-הבנה תהומי יותר, כמו בין שני אנשים שבכלל לא דוברים את אותה השפה. ההלכה תובעת מאיתנו לעשות דבר מסוים בשם רצון ה', אבל אנחנו לא מצליחים להבין מה הקשר בין רצון ה' לדבר הזה, איך ההלכה הגיעה למסקנה הזו. להלכה שפה פנימית, מעין לוגיקה ייחודית, קצב עצמאי; אך כל אלה, לפעמים, רחוקים מהכלים האחרים בהם אנו מחפשים את רצון ה', כמו השכל הישר, המוסר הטבעי או המחשבה הפילוסופית. ההלכה נאמנת לעצמה ולדינאמיקה הפנימית שלה בלבד – זו שבעינינו יכולה להיות לעיתים מוזרה, תמוהה ובלתי-מובנת. ואז המסקנות אליה היא מגיעה מחייבות אותנו! ועוד בשם רצון ה'!

נראה לי, אם כן, שההלכה לא מעוררת אצלנו רק קושי – במובן של חיובים שקשה לבצע אותם, שהם דורשים התגברות על יצרים או על הרגלים או על רצונות עמוקים – אלא מעבר לכך, תחושה דקה אך מעיקה של טורדנות. לא שזה טורח גדול עבורי לנעול את נעליי בסדר הספציפי הזה, אלא שהקטנוניות הזו מציקה לי, משהו בה מגוחך ומרגיז, משהו בזיהוי של זה עם הקב"ה הוא אבסורדי, בלתי-מתקבל.

מסתבר שהחסם המרכזי שלנו לקבל דקדקנות זו הוא תיאולוגי – קשה לנו לצייר את התביעה הא-לוהית כיורדת עד לפרטים הקטנים והלא מהותיים. התפיסה התיאולוגית הזו משרטטת א-לוהים שעיקר 'תפקידו' הוא בתחום האידיאות, המוסר העליון, בסיסי ההתנהגות וכלליהם, חוויות היסוד של החיים ותוכנם, ובקיצור – רק בהופעות רוח גדולות. כשאנו נתקלים בתביעה קטנונית בשם דבר ה', ומתבקשים לייחס לא-להים 'עניין' במשימות זעירות וחסרות חשיבות מוסרית-כללית כלשהי – אנו נרתעים, ובאיזשהו מובן רואים בכך מימד של הגשמת הא-ל. השאיפות הדתיות שלנו אמורות לבוא לידי ביטוי במקומות אחרים, כל כך עליונים יותר, כל כך נשגבים יותר. ואילו הדת שלנו באה וחונקת אותנו עם דקדוקי מעשה, ממקמת את המפגש עם א-להים במגירות הצדדיות של החיים, באיזו תביעה סתמית וחסרת-הוד.

אנו קרואים אל אופק תיאולוגי אחר. לא לחינם חזרה התורה, שנו הנביאים ושלשו חכמים, והמשילו את הקשר בין אדם לא-להים לקשר של איש-אשה – "ואהבת את ה' א-להיך". ואמנם, אהבה היא רגש נשגב, רגש שחשים אותו בתוך התרוממות רוח, רגש שללא ספק ניצב ברום המעלה, בקומת הגג של בניין הרגשות האנושיים. אבל אהבה היא לא רק כל זה; היא לא רק ההיסחפות המלכבת של היווצרות הקשר, היא לא רק התנופה הממלאת של כריתת הברית, היא לא רק ההתרגשות האקסטטית של הכניסה החופה. אהבה מוגשמת בחיים, והיא מוגשמת בחיים בדרך מאד ספציפית: לחיות ביחד באותו הבית.

כשבני זוג מתחתנים, הם מכריעים לכרות ברית הקושרת ביניהם תמיד, בקשר מחייב, הדדי ותובעני. אמנם, מתחתנים כשאוהבים, והלהט הרומנטי הוא הלשד המחיה את הנישואין ומעניק להם את אושרם ואת יסוד העונג שבהם. אלא שמעת כריתת ברית הנישואין בני הזוג אינם בוחרים יותר; הם מחויבים האחד לשני, והם נתבעים לחיות האחד בצד השני – גם כשזה מעיק, גם כשזה לא רומנטי, גם כשהם עייפים או עצבניים, וגם כשלשני יש את ה"שיגעונות" שלו. האדם הבא בברית הוא אדם שהכניס לעולמו אלמנט-מחייב בעל תוקף עליון, הגובר על רצונו הרגעי. בהתעלות עצמית זו, בחריגה הזו מהבנאליות שקיימת בחיים שמכונסים ברצונות האגוצנטריים או החומרניים, האדם קונה משמעות ותוכן לחייו וממלט עצמו מן הריקנות. ההתגברות הזו על הרצון הטבעי שלי על מנת לתת מקום לרצונות של בן הזוג שלי, באה לידי הביטוי העוצמתי ביותר דווקא במקומות הכי אזוטריים והכי שוליים, דווקא בהתנגשויות הכי קטנוניות ומעצבנות, דווקא באירועים נעדרים כל שמץ של הירואיות, גדולה או רומנטיקה.

חווית נישואין עם הקב"ה אינה עוברת בחוויות עומק או בהתפרצויות רגשיות אקסטטיות בלבד; היא דרך חיים בה אנו צריכים לחיות עם הקב"ה. כל הלכה שולית היא מבחן עמוק במערכת היחסים הזו שלנו עם הקב"ה, ואנו נתבעים גם כשאנחנו מרוגשים ומאוהבים, וגם כשאנו מתרגזים מכל העניין. זוהי הדרך היחידה לקיים ברית.

אם מכריעים אנו כי רק החוויה המלאה, ההרואית, העילאית ומרוממת-הנפש היא חוויה הקשורה לנוכחות א-לוהית, אנו גוזרים על עצמנו חיים שבפועל רחוקים יותר מה'. הנפש אינה יכולה להישאר במתיחות ובנשגבות של החוויה הדתית מליאת-הפאר; תכונתה היא לחיות גם רגשות סתמיים יותר, נמוכים יותר, בעלי חיות וצבעוניות דהויות יותר. הדבר מקביל לחווית ה'ניצוץ' של ההתאהבות הרומנטית – זה המתעקש כי כל ענייני ההתקשרות הזוגית ייעשו רק מתוך התחושה העליונה של אהבה כרשפי אש, לא מאפשר לעצמו זוגיות של העולם הזה, זוגיות המתממשת לאורך כל החיים. לפיכך, יש להכריע כי הדתיות שלנו מושתתת על חווית דיאלוג ועמידה זוגית בפני ה' מכל מצב ומקום שאנו נמצאים – גם מתוך עצלות או דכדוך, גם מתוך אפאטיות וחוסר-הזדהות, גם מתוך מרירות ואפילו מתוך עצבנות ורוגז. מכל מקום שהוא – נעמוד מול ה' ונקיים את בקשותיו, בהכנעה של אהבה. רק בדרך זו זוכים לנוכחות תודעתית של אהבת ה' בחיים.

בחג הסוכות אנו מדגישים ומחדשים בדיוק את הפן הזה של יחסנו לקב"ה. הסוכה היא חופת הנישואין שלנו עם הקב"ה, היא הבית המשותף שלנו. החוויה הבסיסית היא כי האדם נכנס לסוכה, וה' חופף עליו בשכינתו. אך הסוכה לא מבטאת רק חוויית התלכדות עילאית ומלהיבה, אלא גם את התביעה המתמידה והקשה לחיות יחד עם ה' בבית, ממש כזוג נשוי. מיד לאחר חגיגת "הכניסה לחופה", החופה הופכת להיות משכן המגורים המשותף לבני הזוג לשבעה ימים מלאים, שאינם רצופים באותה אינטנסיביות רגשית של החתונה. פתאום חווים בני הזוג את החוויה שתלווה אותם בכל חייהם הזוגיים – המגורים המשותפים. "ביחד" טוטאלי, על כל האתגרים והקשיים הקטנים והגדולים הכרוכים בכך. באותו אופן בדיוק, מצנת החג היא לשבת בסוכה שבעה ימים, ולעשות את הסוכה לביתנו בכל המובנים, עד שאפילו את הפעולות הבסיסיות והבנאליות ביותר של קיומנו אנו נתבעים לעשות בסוכה.

תחושת הטירדה הקיימת בקיום הלכות החג – להיסחב עם הלולב בנסיעה ליומיים, לחפש סוכה בשביל לאכול וופלים, להשתדל לא להירדם שינת-ארצי באיזו הרצאה – היא היא החוויה הדתית הייחודית של החג, של כריתת ברית ובניית בית עם ה'. אמנם מדובר בחגיגה – שבעת ימי המשתה של הנישואין, זיכרון וריענון של שמחת ראשית החיים המשותפים – אבל גם, למעשה, בדגם אידיאלי ועם זאת ממשי ואפשרי של החיים המשותפים בכללותם. חיינו הם בית שאנו בונים ביחד עם ה', והוא שוכן בהם ומציב בהם את דרישותיו מחד ואת טובותיו וחסדיו מאידך. את התביעות ההלכתיות לא חייבים לקיים כל פעם ממקום של הזדהות, חיבור והבנה. אמנם זהו מקום נעים, יפה ואידיאלי לקיים מתוכו את רצון הקב"ה, אבל הברית באה לידי ביטוי דווקא איפה שההזדהות נעדרת, חוסר-ההבנה הופך לחוסר-הסכמה והסבלנות פוקעת. במצבים אלו מזדמנת לנו האפשרות לקיים את ההלכה מתוך מסירות אוהבת פשוטה, מתוך ויתור זוגי עמוק, מתוך תודעה ייחודית של ביתיות ודיאלוגיות עם א-להים. חיי הברית, החיים עם הקב"ה כבני זוג נשואים החולקים קורת גג – כבתוך הסוכה – הם דרך החיים היחידה בה אנו מלוכדים באמת באהבה עמוקה עם ה', ובה יש לנו האופציה להתענג עליו בעונג הדבקות העליונה, "בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי."